

Nasilje nad osobama s invaliditetom

Juras, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:368091>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Ivana Juras

Nasilje nad osobama s invaliditetom

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024. godina

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Ivana Juras

Nasilje nad osobama s invaliditetom

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Marko Buljevac

Zagreb, 2024. godine

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Etiologija	2
2.1. <i>Model stresa ovisnosti</i>	2
2.2. <i>Duluth model moći i kontrole</i>	3
2.3. <i>Model rutinske aktivnosti</i>	4
2.4. <i>Bronfenbrennerova teorija ekoloških sustava</i>	5
3. Nasilje nad osobama s invaliditetom	6
3.1. <i>Nasilje nad osobama s tjelesnim invaliditetom</i>	7
3.2. <i>Nasilje nad osobama s oštećenjem vida</i>	8
3.3. <i>Nasilje nad osobama s oštećenjem sluha</i>	10
3.4. <i>Nasilje nad osobama sa duševnim smetnjama</i>	12
3.5. <i>Nasilje nad osobama s intelektualnim teškoćama</i>	14
3.6. <i>Nasilje nad djecom s teškoćama u razvoju</i>	16
4. Strukturalno nasilje nad osobama s invaliditetom	19
5. Zaključak	21
Popis slika	23
LITERATURA	23

Nasilje nad osobama s invaliditetom

Sažetak:

Cilj ovog rada je dobiti bolji uvid u temu nasilja nad osobama s invaliditetom. Na početku rada su definirani pojmovi poput pojma osobe s invaliditetom, osnova invaliditeta, što je nasilje te vrste nasilja prema osobama s invaliditetom. Nadalje je obrađena etiologija nasilja nad osobama s invaliditetom te nasilje prema različitim skupinama osoba s invaliditetom kroz više podnaslova. Time je ovaj rad obuhvatio nalaze istraživanja nasilja nad osobama s tjelesnim invaliditetom, nasilja nad osobama s oštećenjem vida, nasilja nad osobama s oštećenjem sluha, nasilja nad osobama s duševnim smetnjama, nasilja nad osobama s intelektualnim teškoćama te nalaze nasilja nad djecom s teškoćama u razvoju. U zasebnom dijelu obrađena je tema strukturalnog nasilje koja se kroz praksu često ne doživljava kao oblik nasilja već kao nepravda. Nalazi ovog rada pokazuju kako su sve skupine osoba s invaliditetom u većem riziku od doživljavanja nasilja u odnosu na opću populaciju. Poseban problem predstavljaju visoke prevalencije obiteljskog nasilja te nasilja nad ženama s invaliditetom te djecom s teškoćama u razvoju.

Ključne riječi: nasilje, osobe s invaliditetom, strukturalno nasilje

Violence against people with disabilities

Abstract:

The aim of this paper is to get a better insight into the topic of violence against people with disabilities. At the beginning of the work, terms such as the concept of a person with a disability, the basis of disability, what is violence and types of violence against people with disabilities are defined. Furthermore, the etiology of violence against persons with disabilities and violence against different groups of persons with disabilities is covered through several subheadings. Thus, this paper included research findings on violence against persons with physical disabilities, violence against persons with visual impairments, violence against persons with hearing impairments, violence against persons with mental disorders, violence against persons with intellectual disabilities, and findings of violence against children with developmental disabilities. In a separate part, the topic of structural violence is dealt with, which in practice is often not perceived as a form of violence but as an injustice. The findings of this paper show that all groups of people with disabilities are at a higher risk of experiencing violence compared to the general population. A special problem is the high prevalence of domestic violence and violence against women with disabilities and children with developmental disabilities.

Keywords: violence, people with disabilities, structural violence

Izjava o izvornosti rada

Ja, Ivana Juras, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ivana Juras, v.r.

Datum: 4.9.2024.

1. Uvod

Zakon o Registru osoba s invaliditetom (NN 63/2022., čl. 2, st. 1) definira osobu s invaliditetom kao osobu koja ima dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njezino puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima. Prema podacima za 2023. godinu 17% stanovništva Republike Hrvatske čine osobe s invaliditetom, od čega su većina osoba s invaliditetom muškarci (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2023.).

U spomenutom zakonu su navedene općenite osnove invaliditeta, dok primjerice Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2023.) navodi nešto detaljniju podjelu i tako razlikuje: višestruka oštećenja, oštećenja lokomotornog sustava, oštećenja drugih organa i organskih sustava, kromosomopatije, prirođene anomalije i rijetke bolesti, mentalna oštećenja, oštećenja središnjeg živčanog sustava, oštećenja govorno-glasovne komunikacije, intelektualna oštećenja, oštećenja vida, oštećenja perifernog živčanog sustava, oštećenja sluha, poremećaje iz spektra autizma te gluhošljepoću. Osnove invaliditeta je bitno naglasiti u uvodu s obzirom da će rad u nastavku obrađivati područja nasilja nad određenim skupinama osoba s invaliditetom. Klasifikacija prema Zakonu o registru osoba s invaliditetom je općenita te kao takva nije optimalna za daljnje obradu, dok je klasifikacija prema Hrvatskom zavodu za javno zdravstvo suviše detaljna za pronalazak relevantne literature kod nekih skupina osoba s invaliditetom, iako su obje klasifikacije točne. Slijedom toga, na temelju pregleda literature, odlučila sam u daljnjem tekstu pisati o nasilju nad osobama s tjelesnim invaliditetom, nasilju nad osobama s oštećenjem vida, nasilju nad osobama s oštećenjem sluha, nasilju nad osobama s duševnim smetnjama, nasilju nad osobama s intelektualnim teškoćama te nasilju nad djecom s teškoćama u razvoju. Dodatno, u radu će biti spomenuto i strukturalno nasilje kao oblik neizravnog nasilja nad svim skupinama osoba s invaliditetom.

Derenčinović (2004., prema Milić Babić, 2009.) smatra kako je nasilje upotreba fizičke ili psihičke sile prema drugoj osobi što rezultira povredom nekih zaštićenih vrijednosti te osobe i zajednice u cjelini. Iz ove definicije vidljivo je kako je samo nasilje podložno vrijednostima same osobe, ali i zajednice u cjelini što nasilje čini podložno različitim interpretacijama te društvenim normama.

Nasilje nad osobama s invaliditetom se može manifestirati kroz više aspekata. Može biti fizičko nasilje, psihičko nasilje, financijsko nasilje, seksualno nasilje, zanemarivanje, manipuliranje lijekovima te ortopedskim i drugim pomagalima (Šesto i sur., 2015.). U Zakonu

o zaštiti od nasilja u obitelji u članku koji definira nasilje u obitelji se također spominju osobe s invaliditetom. Konkretno, navodi se kako je jedan oblik nasilja „zanemarivanje potreba osoba s invaliditetom ili osobe starije životne dobi koje dovodi do njezine uznemirenosti ili vrijeđa njezino dostojanstvo i time joj nanosi tjelesne ili duševne patnje.“ (Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, NN 70/2017., 126/2019., 84/2021., 114/2022., 36/2024., čl. 10). Područje zanemarivanja potreba osoba (što uključuje gore spomenuto manipuliranje lijekovima te ortopedskim pomagalicama) je posebna vrsta nasilja nad osobama s invaliditetom. U svojem svakodnevnom funkcioniranju osobe s invaliditetom se često oslanjaju na pomoć i podršku drugih što dovodi do toga da se izlažu riziku zanemarivanja ili namjernog nepropisnog rukovanja lijekovima što svakako šteti njihovom zdravlju i predstavlja oblik nasilja. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 70/2017., 126/2019., 84/2021., 114/2022., 36/2024., čl. 8, st. 3) naglašava kako osobe s invaliditetom uživaju posebnu zaštitu u slučaju obiteljskog nasilja.

2. Etiologija

2.1. Model stresa ovisnosti

Ovaj model predstavlja tradicionalno objašnjenje prvenstveno veće stope nasilja nad djecom s teškoćama u razvoju. Počiva na objašnjenju nasilja kroz 4 koraka: a) djeca s teškoćama u razvoju su ovisnija o skrbnicima; b) povećana ovisnost povećava zahtjeve koji se očekuju od skrbnika; c) povećana očekivanja povećavaju stres skrbnika; d) skrbnici zlostavljaju djecu jer se ne mogu nositi sa stresom (Sobsey i Calder, 1999.).

Model se bazira na postojanju različitih karakteristika pojedinaca koje imaju utjecaj na mogućnost pojave nasilja. U konkretnom slučaju, karakteristike koje su u fokusu s djetetom s teškoćama u razvoju koje ima više zahtjeva te roditeljem koji mora ispunjavati te zahtjeve radi nemogućnosti djeteta da samo odgovori na njih. U novije vrijeme je manje u uporabi zbog nedostataka (te problema) koje ima. Jedna od kritika je da su žrtve krive za zlostavljanje, fokus je na njihovoj “odgovornosti” (Brandl, 2000., Sobsey, 1994., prema Fitzsimons, 2009.). Također model ne objašnjava sve oblike nasilja, primjerice nastanak spolnog ili seksualnog uznemiravanja. Također, implicitno se bazira na nizu stereotipa poput toga da je odgajanje djeteta s teškoćama u razvoju kvalitativno drugačije od odgajanja druge djece te da su roditelji djece s teškoćama u razvoju pod stalnim neizdrživim stresom (Sobsey i Calder, 1999.). Objavljeni radovi u područja nasilja govore kako sam stres u većini slučajeva nije dovoljan okidač za nastanak nasilja, no kako ipak nije nezanemariv faktor te da u kombinaciji s drugim rizičnim faktorima svakako može biti značajno povezan s nastankom nasilja.

2.2. Duluth model moći i kontrole

Model koji je koristan za objašnjenje prvenstveno spolnog i seksualnog uznemiravanja, kao i obiteljskog nasilja je Duluth model moći i kontrole. Prema ovom modelu nasilje je namjerno ponašanje kojim se želi preuzeti kontrola i moć u odnosu (Ajduković i sur., 2016.). Dakle, nasilje nastaje kao način da jedna strana preuzme moć u odnosu. Model je izvorno nastao kao objašnjenje za pojavu partnerskog nasilja, no njegovom modifikacijom moguće je objasniti i nasilje nad osobama s invaliditetom. Fitzsimons (2009.) je izradio prilagođen grafički prikaz različitih oblika preuzimanja kontrole koji ujedno predstavljaju i različite oblike nasilja nad osobama s invaliditetom. Ovaj model definira osam područja nasilja: prijetnje i ucjene (prijetnje da će se osobu povrijediti ili ucjenjivanje na obavljanje radnji koja osoba ne želi), zastrašivanje (pokazivanje oružje, namjerno korištenje fizičkih gesti koji oponašaju udaranje), emocionalno zlostavljanje (odbijanje pričanja s osobom s invaliditetom, korištenje negativnog potkrepljenja kako bi se postiglo željeno ponašanje), izolacija (odvajanje osobe s invaliditetom od zajednice, kontrola komunikacije s prijateljima i obitelji), umanjivanje, opravdavanje i okrivljavanje (opravdavanje ili umanjivanje razine nasilja, okrivljavanje osobe da je ona kriva, izmišljanje pravila kojima se opravdavaju neka ponašanja), uskraćivanje, zloupotrebljavanje ili odgađanje pružanja potrebne podrške (korištenje lijekova kako bi se osobu s invaliditetom „umrtvilo“, odbijanje korištenja asistivne tehnologije), ekonomsko zlostavljanje (potkradanje, sklapanje financijskih dogovora bez znanja osobe) te privilegija skrbnika (infantiliziranje osobe s invaliditetom, jednostrano donošenja odluka, davanje mišljenja za osobu s invaliditetom bez konzultiranja s njom) (Fitzsimons, 2009.).

Slika 2.1. Kotač kontrole i moći kod zlostavljanja osobama s invaliditetom

Izvor: Fitzsimons (2009.)

Nedostatak modela je da prvenstveno objašnjava nastanak nasilja od strane skrbnika, partnera ili obitelji (Fitzsimons, 2009.), no u slučaju osoba s invaliditetom, upravo ove skupine predstavljaju česte počinitelje.

2.3. Model rutinske aktivnosti

Treći model je model rutinske aktivnosti. Prema ovom modelu, postoje 3 bitna preduvjeta za nastanak nekog zločina. To su: 1. potencijalna osoba s kapacitetom za počiniti zločin, 2. prikladna žrtva i 3. odsustvo "čuvara" da zaštiti žrtvu (Miró, 2014.).

Kao i u modelu stresa ovisnosti o samom ponašanju ovise i neke karakteristike žrtve, ali i počinitelja. Osnovna premisa teorije je da će počinitelj tražiti ranjiviju žrtvu te gledati da žrtva ima manje mogućnosti obraniti se i kasnije prijaviti samo nasilje.

Iako je model nastao za objašnjenje kriminala općenito, primjenjiv je i u području nastanka nasilja nad osobama s invaliditetom. Powers i Oswald, 2004., Rand i Harrell, 2009., prema Foster i Sandell, 2010. navode kako počinitelji često biraju osobe s invaliditetom kao žrtve zbog uvjerenja kako se ne mogu obraniti ili tražiti pomoć, a u slučaju da su počinitelji nasilja osobe koje pružaju podršku/asistenciju osobama s invaliditetom, same žrtve se boje prijaviti

nasilje zbog straha od reakcije. Brownridge (2006., prema Foster i Sandell, 2010.) navodi kako se slučajevi nasilja nad osobama s invaliditetom često ne prijavljuju i skrivaju od strane zajednice i pružatelja podrške što počiniteljima svakako može biti olakotna okolnost kod počinjenja nasilja jer se neće bojati reakcije okoline.

Kada se u obzir uzmu ovi nalazi, jasno je kako osobe s invaliditetom predstavljaju idealnu metu počiniteljima nasilja zbog smanjene mogućnosti obrane, ali i straha kada su počinitelji osobe bliske žrtvi.

2.4. Bronfenbrennerova teorija ekoloških sustava

Bronfenbrennerova teorija ekoloških sustava proučava razvoj čovjeka, prvenstveno, u njegovom okolinskom kontekstu. Teorija polazi od toga da pojedinac i okolina stalno utječu jedni na druge dvosmjerno. Model sadrži 4 sustava: mikrosustav u kojemu se nalaze obitelji, škola, vrtić i drugi pojedinci/institucije usko vezane uz pojedinca, mezosustav kao sustav koji povezuje više mikrosustava, egzosustav u kojemu se nalaze proširena obitelji, susjeda, lokalna zajednica općenito te makrosustav u kojemu se nalaze kultura ili supkultura u kojoj pojedinac živi (Vasta, Haith, Miller, 2005., prema Eret, 2011.). U ovom modelu niti jedna pojava se ne promatra izolirano, već u kontekstu pojedinca i različitih sustava koji mogu djelovati pozitivno ili negativno na nastanak neke pojave.

Prema modelu, i nasilje je oblik interakcije između pojedinca i njegove okoline. Nadalje, reakcija ostalih sustava značajno utječe na pojavu ili nastavak nasilja. Ukoliko primjerice u makrosustavu ne postoji osuda za neki čin, nije smatran kažnjivim ili nije adekvatno procesuiran, isti može djelovati kao racionalizacija za nasilje. Također, na jednak način, i drugi sustavi mogu utjecati na počinitelje nasilja (Sobsey i Calder, 1999.). Curtiss i Kammes (2020.) objašnjavaju rizik od seksualnog zlostavljanja osoba s intelektualnim teškoćama i djecom s teškoćama u razvoju upravo kroz ovu teoriju te navode rizične faktore za viktimizaciju za dvije navedene skupine s invaliditetom. Tako, u makrosustavu navode povijesno stigmatizirajući stav po pitanju seksualnosti osoba s intelektualnim teškoćama koji se nastavlja i danas kroz kulturu srama i segregaciju. U egzosustavu rizične faktore predstavljaju zakonske norme koje znatno otežavaju osobi s intelektualnim teškoćama da prijave seksualno nasilje i kasnije da isto dokažu. Unutar mikrosistema i mezosistema navodi se kako su počinitelji ove vrste nasilje češće osobe koje žrtve poznaju što stvara problem iz više razloga. Jedan od razloga je sličan onome iz teorije rutinske aktivnosti, a to je strah od gubitka financijske sigurnosti, mjesta stanovanja, dok ova teorija još dodaje i rizik odbijanja

prijavljivanja nasilja od strane člana obitelji kojemu se osoba s invaliditetom povjeri. (Curtiss i Kammes, 2020.).

3. Nasilje nad osobama s invaliditetom

Kada govorimo o nasilju nad osobama s invaliditetom, kao osjetljivoj skupini u društvu nailazimo na mnogo mišljenja i izazove. Iako se stručnjaci pomagačkih profesija prvenstveno susreću sa ovom tematikom, ona često ostaje ne dovoljno prepoznata, a stručnjaci ne dovoljno educirani za pružiti podršku i pomoć samim osobama s invaliditetom (Šesto i sur., 2015.).

Osobe s invaliditetom čine oko 15% svjetske populacije (World Health Organization, 2011.) i često se nalaze u nepovoljnijem položaju u odnosu na osobe bez invaliditeta. Zabrinjavajući je podatak da osobe s invaliditetom imaju 50% veću šansu da su doživjeli nasilje u zadnjih godinu dana, dok osobe s poteškoćama mentalnog zdravlja imaju tri puta veću šansu da su doživjeli nasilje (Hughes i sur., 2012., prema Mikton i Shakespeare, 2014.).

Prema statističkim podacima, vidljivima u Izvješću o radu Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom (2023.) u 2023. godini zaključeno je 1789 predmeta u kojima se postupalo na osnovi zaprimljenih pritužbi fizičkih i pravnih osoba. Najčešća područja gdje su povrijeđena prava osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju bila su povreda zakonom zajamčenih prava kao najčešća povreda prava u svim područjima, a najčešće u pogledu pristupačnosti i mobilnosti, socijalnoj zaštiti, zdravlju, zapošljavanju i radu te odgoju i obrazovanju. Nadalje kao bitna skupina koja posebice podliježe diskriminaciji i ne povoljnijem položaju su žene s invaliditetom u odnosu na osobe bez invaliditeta (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.).

Lin i sur. (2010.) navode kako je prevalencija obiteljskog nasilja gdje je žrtva nasilja osoba s invaliditetom 36,08%, dok je u obiteljima bez članova s invaliditetom 9,79%. Dodatno, najveću prevalenciju obiteljskog nasilja imaju osobe sa oštećenjem govorno-glasovne komunikacije, kroničnim psihozama i osobe s intelektualnim teškoćama. Nalaze potvrđuje i istraživanje Thiara i sur. (2011.) u kojemu je 15.7% žena s invaliditetom doživjelo obiteljsko nasilje u zadnjih godinu dana (naspram 7,1% žena bez invaliditeta), kao i 8,4% muškaraca s invaliditetom (naspram 4% muškaraca bez invaliditeta).

3.1. Nasilje nad osobama s tjelesnim invaliditetom

Osobe s tjelesnim oštećenjem čine 6,6% ukupnog broja osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2023.). Međutim, jedan drugi podatak iz istog dokumenta govori o puno većoj brojci, a to je podatak o vrsti oštećenja koje uzrokuju invaliditet ili kao komorbiditetne dijagnoze pridonosi stupnju funkcionalnog oštećenja osobe koji pokazuje kako je kod 28,7% osoba s invaliditetom vrsta oštećenja upravo u lokomotornom sustavu (sustavi koji služi za kretanje) stoga je teže govoriti o apsolutnoj točnoj brojci osoba s tjelesnim invaliditetom, no ona svakako nije neznačajna. Osobe s tjelesnim invaliditetom se u svakodnevnoj komunikaciji prilikom opisa pojedinca s tjelesnim invaliditetom prvo navodi upravo to tjelesno oštećenje, a osobe se smatra bolesnim, manje atraktivnim te aseksualnim zbog oštećenja (Buljevac i Knežević, 2013.).

Istraživanje Malih i sur. (2021.) navodi kako je 15,1% žena starijih od 15 godina s tjelesnim invaliditetom doživjelo fizičko nasilje od strane osoba koji im nisu partneri te čak 55,5% muškaraca starijih od 15 godina, dok je seksualno nasilje doživjelo 10,9% žena i 5,3% muškaraca. Iz ovog istraživanja vidljivo je kako su muškarci s tjelesnim invaliditetom u najvećem riziku od doživljavanja fizičkog nasilja. U populaciji bez invaliditeta, 10,9% žena je doživjelo fizičko nasilje te 7,4% seksualno nasilje, a 38,3% muškaraca fizičko te 1,6% seksualno nasilje. Vidljivo je kako su i muškarci i žene s invaliditetom značajno češće žrtve nasilja u usporedbi s populacijom bez invaliditeta.

Istraživanje starijeg datuma, Milberger i sur. (2003.) se bavilo nasiljem počinjenim nad ženama s tjelesnim invaliditetom. Za razliku od prethodnog istraživanja, u uzorak ovog istraživanja ušle su samo žene te su u obzir uzeli sve počinitelje nasilja. Od ukupnog broja sudionica (177), njih 100 navodi kako je doživjelo neki oblik nasilja od strane ponajviše partnera. Vrlo mali broj navodi kako su tražile pomoć i podršku nakon doživljenog nasilja ponajviše radi osjećaja straha, srama, osjećaja da su na teret drugima te da će uspjeti se same izboriti sa situacijom. Od 85 sudionica (48%) ovog istraživanja koje su doživjele nasilje, 87% ih navodi doživljeno fizičkog nasilja, 66% seksualno nasilje, 35% ih je navelo da im je odbijena pomoć oko zadovoljavanja osobnih potreba te 19% navodi da im nije bilo omogućeno korištenje asistivnih tehnologija. Posljednja dva oblika spadaju pod zanemarivanje. Čak 89% sudionica navodi da su više puta doživjele nasilje od strane jedne osobe ili više njih. 80% sudionica je navelo da je njihov tadašnji partner činio nasilje nad njima, a 31% navodi da je član obitelji počinio nasilje nad njima, 15% navodi da je poznanik

bio počinitelj nasilja, 12% navodi zdravstveno osoblje ili njegovatelja kao počinitelja nasilja dok 8% osoba navodi da je počinitelj nasilja bio stranac.

Nadalje, istraživanje Dammeyer i Chapman (2018.) također daje rezultate o doživljenim različitim oblicima nasilja nad osobama s tjelesnim invaliditetom u čiji uzorak su ušli i muškarci. Autori u definiciju tjelesnog invaliditeta ubrajaju i oštećenja sluha te vida stoga ću predstaviti rezultate osoba koje imaju motorička oštećenja (koji predstavljaju najveću pojedinu skupinu unutar tjelesnog invaliditeta). 9,4% osoba s tjelesnim invaliditetom navodi kako su doživjeli prijetnje fizičkim nasiljem, 15,8% navodi kako su doživjeli ponižavanje, 0,9% navodi kako su doživjeli financijsko nasilje, 6,1% navodi kako su doživjeli blaži oblik tjelesnog nasilja, a 3,4% navodi kako su doživjeli teži oblik tjelesnog nasilja, također 2,3% osoba s tjelesnim invaliditetom navodi da su doživjeli blaži oblik seksualnog nasilja, a 1% navodi da je doživjelo teži oblik seksualnog nasilja. Iz rezultata je vidljivo da je najveći broj osoba s tjelesnim invaliditetom naveo da su doživjeli ponižavanje (kao oblik psihičkog nasilja), a najmanje osoba je navelo doživljeno seksualno nasilje.

Rezultati istraživanja o nasilju nad osobama s tjelesnim invaliditetom potvrđuju rezultate drugih istraživanja o višoj prevalenciji nasilja nad osobama s tjelesnim invaliditetom u odnosu na opću populaciju, kao i podatke o počiniteljima nasilja. Iz istraživanja Milberger i sur. (2003.) i Malihi i sur. (2021.) moguće je vidjeti razliku u počiniteljima. Na primjeru žena osoba s tjelesnim invaliditetom, vidljivo je kako su u istraživanju Milberger i sur. (2003.) prevalencije nasilja puno veće nego u istraživanju Malihi i sur. (2021.). To je moguće objasniti time što je u istraživanju Malihi i sur. (2021.) u uzorak ulazilo nasilje počinjeno od osoba koje nisu partneri osobe s invaliditetom, a upravo drugo istraživanje dobiva nalaze kako su najčešći počinitelji nasilja nad ženama osobama s tjelesnim invaliditetom upravo partneri.

3.2. Nasilje nad osobama s oštećenjem vida

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (2023.), osobe s oštećenjem vida čine 3,3% od ukupnog broja osoba s invaliditetom. Osobe sa oštećenjem vida nailaze na mnoge prepreke i prilagodbe životnom okruženju. Nailaze na probleme odlaska na posao, snalaženja u novim prostorima, problem komunikacije, obrazovanja te ne rijetko nailaze i na problem nasilja (Soleimani-Sefat i sur., 2016.). Coles i sur. (2022.) u izvješću za Vision Foundation na temelju rezultata kvalitativnog istraživanja navode kako su oblici nasilja nad ovom skupinom često utemeljeni upravo u obliku invaliditeta pa tako počinitelji napadaju žrtvu iznenada kako žrtva ne bi znala odakle dolazi napad, premještaju namještaj bez znanja osobe, kontroliraju

osobu putem videokamera za koje ne znaju da su postavljene te postavljaju predmete ispred osobe kako bi pala preko njih i ozlijedila se.

Autori Poredoš Lavor i Bosnić (2013.) navode da zbog specifičnosti oštećenja vida osobe doživljavaju, osim diskriminacije, i tjelesno, emocionalno te seksualno nasilje. Zbog samog oštećenja smanjenja im je mogućnost samozaštite kao i bijeg iz nasilne ili neugodne situacije. Među slijepim i slabovidim osobama najviše je prisutno psihičko nasilje, ekonomsko i tjelesno, a u najmanjoj mjeri seksualno nasilje nad ovom skupinom. Moguća je prisutnost i strukturalnog nasilja koje se odnosi na nedostatak socijalne sigurnosti i financijskih sredstva za osiguranje kvalitete života osobi s invaliditetom (Milić Babić, 2009., prema Poredoš Lavor i Bosnić, 2013.). Najčešći počinitelji nasilja su bliske osobe te članovi obitelji (Poredoš Lavor i Bosnić, 2013.).

U istraživanju Dammeyer i Chapman (2018.), koje uz podatke o nasilju nad osobama s tjelesnim invaliditetom, daje i podatke o nasilju nad osobama s oštećenjem vida. U usporedbi s tim podacima, osobe s oštećenjem vida češće doživljavaju nasilje u svim ispitanim oblicima, a posebice ekonomsko, fizičko te seksualno nasilje. Tako je 11,9% ispitanika izjavilo da su doživjeli prijetnje fizičkim nasiljem, 22,4% ponižavanje, 4,5% ekonomsko nasilje, 7,5% blaže fizičko nasilje, 9% teže fizičko nasilje, 9% blaže seksualno nasilje te 4,5% teže seksualno nasilje.

U istraživanju Brunet i sur. (2018.) ispitanici navode da prevalencija doživljenog nasilja tijekom života iznosi 41,7%, dok u zadnjih 6 mjeseci iznosi 8,2%. Većina ispitanika (65,1% njih) izjavljuje da je doživljeno nasilje bilo direktno ili djelomično povezano s njihovim oštećenjem vida. Iz daljnjih podataka navedenog istraživanja, iščitava se da su u većem riziku od nasilja sudionici mlađe dobi, sudionici koji osim oštećenja vida imaju još neki oblik invaliditeta, oni koji imaju teži oblik oštećenja vida ili sljepoću te ukoliko im je oštećenje vida nastupilo u ranom razdoblju života. Pojedinci s prošlim iskustvom zlostavljanja su imali značajno niže rezultate u samoučinkovitosti i iskazu zadovoljstva života u odnosu na pojedince koji nisu bili zlostavljani (Brunet i sur., 2018.a).

Brunet i Heir (2018.b) su iste godine proveli istraživanje o seksualnom nasilju nad osobama s oštećenjem vida u Norveškoj te usporedilo podatke s uzorkom opće populacije te utvrdilo kako je 17,4% ispitanica te 2,4% ispitanika doživjelo seksualno nasilje na odnosu na 10% ispitanica te 1,7% ispitanika bez oštećenja vida. Muškarci s oštećenjem vida doživljaju nešto više seksualnog nasilja, iako je zanimljiv podatak kako su muškarci s oštećenjem vida stariji

od 66 godina doživjeli nešto manje seksualnog nasilja u odnosu na muškarce bez oštećenja. U ostalim dobnim skupinama više nasilja doživljaju muškarci s oštećenjem vida, dok ženske ispitanice s oštećenjem vida u svim dobnim skupinama doživljavaju više nasilja.

U područjima nasilja nad osobama s oštećenjem vida, vidljiv je veći broj radova novijeg datuma i, također, na različitim skupinama ispitanika. Tako je primjerice istraživanje Gür i Albayrak (2017.) provedeno nad učenicima srednje škole koji imaju oštećenje vida. Od 84 ispitanika, njih 75% je iskusilo nasilje, dok je njih 65,5% doživjelo nasilje u zadnjih nekoliko godina. 77,4% navodi da je doživjelo nasilje kako u zadnjih godinu dana tako i u zadnjih nekoliko godina. Istraživanje je pokazuje da su djeca bila direktno žrtve nasilja ili svjedoci bilo kod kuće, u susjedstvu ili pak u školi. Neki od razloga zašto bi djeca bila u riziku od nasilja može biti društvena diskriminacija, stigmatizacija, neznanje društva, nedostatka podrške njegovateljima kao i poteškoće u komunikaciji te manjak povjerenja. U tim slučajevima je povećana šansa da će djeca doživjeti neki oblik nasilja (Gür i Albayrak, 2017.). Oštećenje vida doživljava se kao tjelesna slabost i zbog toga je faktor rizika upravo u pogledu postajanja žrtvom nasilja (Horwood i sur., 2005.).

3.3. Nasilje nad osobama s oštećenjem sluha

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (2023.) osobe s oštećenjem sluha čine 2,9% ukupnog broja osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj. Westcott (1991., prema Admire i Ramirez, 2021.) navode kako su osobe s oštećenjem sluha u većem riziku od doživljavanja nasilja s obzirom da komunikacijske barijere koje im otežavaju prijavljivanje nasilja, a ukoliko se to poveže s teorijom rutinske aktivnosti, moguće je zaključiti kako će osobe s oštećenjem sluha biti odabir počinitelja, kako nasilnih kaznenih djela, tako i samog nasilja upravo zbog manjka zaštite. Najčešće istražena tema unutar područja nasilja nad osobama s oštećenjem sluha predstavljaju istraživanja nasilja nad ženama s oštećenjem sluha u kontekstu partnerskog nasilja.

U istraživanju Anderson i Leigh (2011.) na uzorku od 100 studentica s oštećenjem sluha ispitivana je viktimizacija studentica od strane intimnih partnera u posljednjih godinu dana. Rezultati pokazuju kako je u posljednjih godinu dana 52% ispitanica doživjelo fizički napad, 91% psihološko nasilje, a 61% bilo prisiljeno na spolne radnje (oblik seksualnog nasilja). Autorice nude i usporedbu rezultata s istraživanjem Sabina i Straus (2008.) na uzorku studentica bez oštećenja sluha koje je pokazalo kako je 28,1% ispitanica doživjelo fizički napad, 34,4% psihičko nasilje te 27,8% bilo prisiljeno na spolne radnje što je značajno manje

od populacije ispitanica s oštećenjem sluha. Istraživanje također nudi podatke o broju nasilnih događaja. Konkretno, ispitanice su u prosjeku iskazale 14,75 slučajeva fizičkih napada, 22,69 slučajeva psihičkog nasilja te 13,95 slučajeva prisiljavanja na spolne radnje. U usporedbi s drugim istraživanjem (Straus i sur., 1996.), studentice s oštećenjem sluha doživljavaju su nešto više slučajeva nasilja kod prisiljavanja na spolne radnje pa tako čujuće studentice doživljaju 9,3 slučaja fizičkog nasilja, 15,1 slučajeva psihološkog nasilja te 11,8 slučajeva prisiljavanja na spolne radnje. Posebice je značajna razlika kod broja slučajeva psihološkog nasilja. Ovi podaci su zabrinjavajući kada se u obzir uzme da se radi o mlađoj populaciji te s obzirom na općenito manje stope viktimizacije unutar populacije mlađih visokoobrazovanih žena s oštećenjem sluha (Anderson i Leigh, 2011.).

Istraživanje novijeg datuma, Crowe (2021.) također je ispitivalo partnersko nasilje unutar populacije osoba s oštećenjima sluha, no u ovaj uzorak su ušli i muškarci. Rezultati ukazuju na to kako 7% ispitanika doživljava nasilje u trenutnoj romantičnoj vezi, dok rezultati za prijašnje romantične veze ukazuju na postojanje nasilja kod čak 44% ispitanika. Istraživanje nudi podatke o procjeni tenzija u vezi te o poteškoćama rješavanja konflikta kod ženskih ispitanica. Pokazalo se da 41% ispitanica iskazuje postojanje tenzija u vezi, a 40,3% ima teškoće u rješavanju konflikata s partnerom. Ovi podaci su bitni jer je utvrđeno kako su upravo tenzije u vezi povezane s nastankom zlostavljanja. Od dodatnih prediktora autori su utvrdili kako je s nastankom nasilja povezana prošla viktimizacija u romantičnoj vezi, postojanje drugih invaliditeta te prihodi na način da je niža razina prihoda povezana s nastankom zlostavljanja.

Hrvatsko istraživanje Marinić (2020.) ispitivalo je nasilje nad osobama s invaliditetom u Zagrebu tijekom 2015. i 2016. godine, a u uzorak su ušle i 103 osobe s oštećenjem sluha. 6,93% ispitanika s oštećenjem sluha je iskazalo doživljeno fizičko nasilje unutar obitelji, 17,82% osoba je doživjelo verbalno nasilje (oblik psihičkog nasilja) unutar obitelji, 40,59% fizičko ili verbalno nasilje izvan obitelji te 25,74% ispitanika nasilje od strane medicinskog osoblja. Ovi rezultati pokazuju kako ispitanici doživljavaju manje nasilja unutar obitelji, što nije u skladu s drugim rezultatima istraživanja, no predstavlja bitno istraživanje s obzirom na manjak istih u Hrvatskoj. S druge strane, podaci ukazuju na visoku stopu nasilja od strane medicinskog stručnjaka što je iznimno zabrinjavajuće. U odnosu na druge skupine ispitanika, u osoba s tjelesnim invaliditetom te osoba s oštećenjem vida prisutne su manje stope verbalnog nasilja u obitelji, ali uvjerljivo najviše stope nasilja izvan obitelji te od strane

medicinskog osoblja. Također, utvrđeno je kako osobe s oštećenjem sluha trpe najviše diskriminacije, čak 66,34% ispitanika je izrazilo kako su doživjeli diskriminaciju na osnovi invaliditeta u proteklih godinu dana, dok je kod ostalih skupina ispitanika najveći rezultat 43,55%. Diskriminacija na osnovi invaliditeta se može smatrati oblikom strukturalnog nasilja.

Općenito, istraživanja pokazuju kako su žene s oštećenjem sluha u znatno većem riziku od doživljavanja nasilja, posebice partnerskog nasilja, stoga bi bilo zanimljivo vidjeti istraživanje na ovoj populaciji u Hrvatskoj. Problem nasilja nad ovom skupinom je prepoznat i u Republici Hrvatskoj pa tako treba izdvojiti primjer Nacionalnog dana borbe protiv nasilja nad ženama koji je 2020. godine bio posvećen upravo gluhim ženama.

3.4. Nasilje nad osobama sa duševnim smetnjama

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (2023.) osobe s duševnim smetnjama čine 24,4% ukupnog broja osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj. Za početak, kod osoba s invaliditetom čija osnova leži u duševnim smetnjama, potrebno je posebno se osvrnuti na zakonski okvir. Naime, područje duševnih smetnji je često manje poznata osnova invaliditeta. Kao i kod drugih osnova invaliditeta, osoba može imati oštećenje organskog sustava bez da bude osoba s invaliditetom, najčešći primjer toga je oštećenje vida. Osoba može imati oštećen vid radi kojeg nosi naočale ili leće koje vid ispravljaju te takvo oštećenje ne zadovoljava kriterij invaliditeta. Međutim područje duševnih smetnji je nešto kompliciranije s obzirom da se radi o nevidljivom invaliditetu.

Uredba o metodologijama vještačenja (NN 96/2023., čl. 5) definira sljedeća stanja kao osnovu za invaliditet:

1. organske poremećaje, uključujući simptomatski psihički poremećaj koji uključuje 4 stupnja trajnog poremećaja ličnosti nakon vaskularnih ili drugih oštećenja središnjeg živčanog sustava, a koji se potvrđuje magnetskom rezonancom mozga te ocjenskom ljestvicom za demenciju (MMSE)
2. poremećaje raspoloženja za koje su bitni kriteriji oštećenje socijalnog funkcioniranja uz potrebno liječenje od najmanje dvije godine
3. neurotski poremećaji uz potrebu liječenja najmanje dvije godine
4. poremećaji ličnosti (dijagnoze F60-F62) gdje je također bitno ozbiljno oštećenje socijalnog funkcioniranja uz višegodišnje liječenje

5. shizofrenija (dijagnoze F20-F29) uz teža oštećenja socijalnog funkcioniranja uz potrebu kontinuiranog liječenja od dvije godine.

Uredba pod mentalne poremećaje dalje uvrštava osobe s intelektualnim teškoćama koji će u ovom radu biti posebno obrađeni te osobe s poremećajima iz autističnog spektra koji će biti obrađeni u okviru nasilja nad djecom s teškoćama u razvoju. Iz uredbe je jasno vidljivo kako je uz samu dijagnozu potrebno ispuniti još neke kriterije (najčešće se radi o oštećenju socijalnog funkcioniranja te potrebi barem dvogodišnjeg liječenja) kako bi osoba bila smatrana osobom s invaliditetom (Uredba o metodologijama vještačenja, NN 96/2023.).

Korisne podatke o nasilju nad osobama s duševnim smetnjama nudi istraživanje Khalifeh i sur. (2015.). Ovo istraživanje je provedeno na uzorku 303 osobe s teškim mentalnim poremećajima koji uključuju shizofreniju, bipolarni afektivni poremećaj, povratni depresivni poremećaj, poremećaj ličnosti te manji broj ostalih poremećaja. Od dodatnih kriterija, ispitanici su u postupku liječenja barem godinu dana. Same dijagnoze ispunjavaju kriterije prema Uredbi o metodologijama vještačenja, a postupak liječenja je u tijeku te nemamo podatke koliko će trajati. Iz samog rada iščitavamo kako je riječ o duševnim smetnjama u kontekstu invaliditeta. Tako podaci pokazuju da je unazad zadnjih godinu dana 16,9% ispitanicama doživjelo partnersko nasilje, a obiteljsko 15,9% (autori su koristili rezultate nacionalnog o zločinima (CSEW) iz 2012. godine istraživanja kao kontrolu, odnosno usporedbu s ovim rezultatima gdje rezultati pokazuju kako su ispitanice bez duševnih smetnji u proteklih godinu dana doživjele 7,3% partnerskog nasilja i 2,7% obiteljskog nasilja). Ukupno 27,1% ispitanica s duševnim smetnjama je doživjelo neki oblik obiteljskog nasilja u proteklih godinu dana naspram 8,8% ispitanica bez duševnih smetnji. Muškarci su doživjeli 9,4% partnerskog i 6,5% obiteljskog nasilja, znatno manje od ženskih ispitanica, dok su muškarci bez duševnih smetnji doživjeli 3,8% partnerskog i 1,7% obiteljskog nasilja. Ukupno 12,9% ispitanika s duševnim smetnjama je doživjelo neki oblik obiteljskog nasilja, dok je 4,9% muškaraca bez duševnih smetnji doživjelo nasilje.

Navedeno istraživanje Khalifeh i sur. (2015.), nudi podatke i o bilo kojem obliku nasilja od 16. godine, no te podatke neću prikazati s obzirom da invaliditet može biti stečen tijekom života, posebice kod duševnih smetnji, te nije jasno iz samog rada radi li se u tim trenucima o osobama s duševnim smetnjama. 10,1% žena s duševnim smetnjama je doživjelo ozbiljno seksualno nasilje (primjerice pokušaj silovanja ili silovanje) u proteklih godinu dana u odnosu

na 2% žena bez duševnih smetnji. Kod muškaraca s duševnim smetnjama taj postotak je 3,2%, a kod muškaraca bez duševnih smetnji 0,32%.

Podaci svjedoče o znatno većem broju osoba s duševnim smetnjama koje doživljaju obiteljsko i ozbiljno seksualno nasilje u odnosu na osobe bez duševnih smetnji, kao i posebnom riziku za viktimizaciju kod žena s duševnim smetnjama (Khalifeh i sur. 2015.).

Lovell i sur. (2008.) navode kako ljudi općenito više gledaju na osobe s duševnim smetnjama kao počinitelje nasilja nego kao žrtve nasilja. Određeni čimbenici poput kliničke slike, terapijski čimbenici, kontekstualni mogu povećati vjerojatnost da osoba sa duševnim smetnjama postane žrtva nasilja.

Desmarais i sur. (2014.) na temelju analize pet istraživanja u Sjedinjenim Američkim državama utvrdili su kako su osobe s duševnim smetnjama češće žrtve nasilja (rezultati istraživanju variraju između 17% i 56%) nego počinitelji (rezultati istraživanju variraju između 11% i 43,4%) što govori o svojevrsnoj netočnoj percepciji osoba s duševnim smetnjama kao nasilnijih osoba.

3.5. Nasilje nad osobama s intelektualnim teškoćama

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (2023.) osobe s intelektualnim teškoćama čine 4,9% ukupnog broja osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj. Intelektualne teškoće, ranije nazivane poteškoćama u učenju, uključuju bilo koji skup stanja, rezultat genetskih, neuroloških, društvenih, traumatskih ili drugih bioloških ili okolišnih čimbenici koji se javljaju prije rođenja, pri rođenju ili tijekom djetinjstva do dobi zrelosti mozga, koji utječu na intelektualni razvoj (Bowen i Swift, 2019., prema Svjetska zdravstvena organizacija, 2000.).

Josipović i sur. (2008.) iskazuju kako se nasilje nad osobama s intelektualnim teškoćama najčešće istražuje na djeci s intelektualnim teškoćama te nude nekoliko nalaza o ovom području. Navode da su djeca s intelektualnim teškoćama osjetljivija na nasilje od zdrave djece te postoji mogućnost da nakon doživljenog psihičkog nasilja dijete s intelektualnim teškoćama zadobije neki oblik oštećenja mozga. Nekoliko faktora utječe na to hoće li osoba postati žrtvom nasilja. Za početak je navedeno roditeljevo odbacivanje djeteta, zatim izoliranost obitelji od zajednice, roditeljska ne kompetentnost (posebice ukoliko su i roditelji osobe s intelektualnim teškoćama) (Verdugo i Bermejo, 1997., prema Josipović i sur., 2008.). Osobe s intelektualnim teškoćama općenito imaju 4 do 10 puta veću šansu postati žrtvom

nasilja u odnosu na osobe bez invaliditeta. Ovo istraživanje daje vrijedne nalaze posebice zbog činjenice kako su odrasle osobe s intelektualnim teškoćama zapostavljene u istraživanjima s obzirom da uključuje i odrasle osobe. Od ukupnog broja ispitanika, njih 50,8% je doživjelo neki oblik nasilja. Najviše ispitanika je doživjelo psihičko nasilje, 40,7%, zatim fizičko nasilje kod kojeg 20,3% ispitanika navodi da ih je netko udario, a 13,6% da ih je netko istukao. Ispitanici nisu doživjeli seksualno nasilje.

Istraživanje Strand i sur. (2004.), kazuje da su 43 ispitanika (koji su zaposlenici ustanova u kojima se pružaju briga i skrb osobama s intelektualnim teškoćama) od ukupno 122 u prethodnih godinu dana bilo uključeno ili svjedočilo situaciji koja je imala za posljedicu nasilje nad osobom s intelektualnim teškoćama. Njih 17 je izjavilo da su osobno vršili nasilje nad osobom s intelektualnim teškoćama. 43 ispitanika je navelo i podatke o učestalosti nasilja nad osobama s intelektualnim teškoćama. Najviše ispitanika, njih 25, navelo je fizičko nasilje kao oblik nasilja, od čega najviše navodi kako se to događa nekoliko puta mjesečno. 22 ispitanika navode psihičko nasilje za koje najviše ispitanika navodi kako se događa nekoliko puta tjedno. Sljedeći oblik nasilja, zanemarivanje, navodi 15 ispitanika za koje se najčešće navodi da se događa nekoliko puta mjesečno. Nadalje, 12 ispitanika navelo je financijsko nasilje, najviše njih navodi kako se događa nekoliko puta godišnje. Isti broj ispitanika naveo je i loše postupanje prema osobama s intelektualnim teškoćama, od čega je najviše njih navelo kako se događa nekoliko puta tjedno. Konačno, seksualno nasilje koje se događa nekoliko puta godišnje kao oblik nasilja navodi samo jedan ispitanika (Strand i sur., 2004.).

Epidemiološko istraživanje Fodgen i sur. (2016.) uspoređuju kaznenu viktimizaciju osoba s intelektualnim teškoćama s uzorkom iz zajednice općenito te nudi podatke o četiri vrste viktimizacije, od čega su tri vezane uz nasilje. Prije svega, zanimljivo je vidjeti kako je 17% osoba s intelektualnim teškoćama bilo žrtvom kaznenih djela nasuprot 38% kod zajednice. Međutim, kod specifičnih oblika viktimizacije, podaci su drugačiji. Naime, 14,5% osoba s intelektualnim teškoćama je bilo žrtvom nasilnih kaznenih djela (u odnosu na 6,5% uzorka iz zajednice). Seksualno nasilje je doživjelo 6,5% osoba s intelektualnim teškoćama, nasuprot 1% uzorka iz zajednice. Zadnji podatak je također zanimljiv, a on govori o nenasilnim i neseksualnim kaznenim djelima koje je doživjelo svega 1% osoba s intelektualnim teškoćama u odnosu na 36,3% uzorka iz zajednice. Ovi podaci ukazuju kako je populacija osoba s intelektualnim teškoćama, iako rjeđe žrtvama kaznenih djela, općenito znatno sklonija doživjeti nasilna kaznena djela i seksualno nasilje. Međutim, i općenite podatke o doživljenim

kaznenim djelima treba tumačiti u skladu sa spoznajama o populaciji. U ovom istraživanju u uzorak su ušla prijavljena kaznena djela, a literatura (primjerice, Willow i sur., 2019. uspoređujući podatke Ministarstva pravosuđa Ujedinjenog kraljevstva i istraživanja Brown i sur., 1995. i Mencap, 2001.), pokazuje kako je u općoj populaciji 15% slučajeva seksualnog nasilja prijavljeno, dok je u populaciji osoba s intelektualnim teškoćama ta brojka 6%.

Istraživanje da Silva i sur. (2024.) predstavlja istraživanje novijeg datuma koje je analiziralo prijave nasilja pri brazilskom Ministarstvu zdravlja u gradu Sao Paulu između 2016. i 2022. godine. Ovo istraživanje je slično prethodnom s obzirom da analizira službeno prijavljene slučajeve nasilja. Ukupno su bila 4 603 slučaja nasilja, od čega se najviše slučajeva odnosilo na fizičko nasilje, zatim na psihičko nasilje, seksualno, zanemarivanje te malen broj slučajeva koji su okarakterizirani kao mučenje.

Posebno zabrinjavaju podaci o seksualnom nasilju koje je najčešće u dobnoj skupini od 10 do 14 godina. Najčešći počinitelji nasilja se razlikuju kod pojedinih vrsta. Kod fizičkog nasilja najviše ispitanika ističe kako su sami izazvali nasilje (15,4%), zatim prijatelji ili poznanici (13,2%). Zanemarivanje su najčešće počinile majke (29,3%) i očevi (15,4%), kao i psihološko nasilje koje je počinilo 14,7% majki i 13% očeva. Mučenje u jednakom udjelu od 11,3% su počinili prijatelji i poznanici te stranci. Prijatelji i poznanici su najčešći počinitelji seksualnog nasilja s udjelom od 29,3%, a zatim stranci s udjelom od 23,7%. Ovi podaci su zanimljivi iz razloga jer su detaljnije razrađeni udjeli svake pojedine vrste nasilja te najčešći počinitelji. Zabrinjavajući su podaci o udjelu djece koji iznose između 26,1% kod mučenja te čak 55,2% kod seksualnog nasilja. Ovo istraživanje se može tumačiti i u kontekstu područja nasilja nad djecom s teškoćama u razvoju.

3.6. Nasilje nad djecom s teškoćama u razvoju

Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika teškoćama u razvoju (NN 24/2015., u čl. 2, st. 2) daje definiciju da je učenik s teškoćama u razvoju učenik čije sposobnosti u međudjelovanju s čimbenicima iz okoline ograničavaju njegovo puno, učinkovito i ravnopravno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu s ostalim učenicima, a proizlaze iz:

- tjelesnih, mentalnih, intelektualnih, osjetilnih oštećenja i poremećaja funkcija,
- kombinacije više vrsta gore navedenih oštećenja i poremećaja.

Nasilje nad djecom s teškoćama u razvoju se često ispituje u kontekstu vršnjačkog nasilja u školi. Obrazovanje predstavlja bitan sustav djeteta te je primjetno kako su djeca s teškoćama u razvoju često žrtve vršnjačkog nasilja. Međutim, u literaturi je prisutan i termin djece s invaliditetom koji se odnosi i druge oblike i počinitelja nasilja osim samog vršnjačkog nasilja.

Prema podacima za školsku godinu 2022./2023., u Hrvatskoj je bilo 30 845 učenika s teškoćama u razvoju, od čega 25 167 učenika u osnovnoj školi (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih, 2024.).

U kvalitativnom istraživanju Nižić i sur. (2022.), provedenom sa 12 učenika (polaznika srednje škole) dobiveni su zanimljivi rezultati. Naime, učenici s teškoćama u razvoju su polaznici posebnog razrednog odjela te se pokazalo da učenici redovnog razrednog odjela na njih gledaju s jedne strane pozitivno, pripisuju im dobre osobine poput da su osjećajni, ljubazni dok s druge strane ih stigmatiziraju, smatraju ih drugačijima od sebe te ne jednakima sebi što opravdavaju njihovom nesposobnošću da prate korak sa učenicima redovnog plana i programa. Iako se u radu ne spominje nasilje eksplicitno, kroz odgovore sudionika vidljivo je psihičko nasilje kroz omalovažavanje i ismijavanje učenika (koje je navedeno kao oblik stigmatizacije) te kroz izoliranje koje predstavlja poseban oblik nasilja specifičan za učenike, relacijsko nasilje. Relacijsko nasilje se odnosi na ignoriranje, izolaciju, isključivanje ili izbjegavanje pojedinca te dijelom odgovara i obliku psihičkog nasilja (Sušac i sur., 2016.). Sudionici navode kako je takav oblik stigmatizacije u većoj uporabi od strane dječaka u odnosu na djevojčice.

Farmer (2013., prema Bilić i Balog, 2019.) navode je kako u ukupnoj populaciji broj viktimiziranih učenika oko 20 do 35% dok je broj žrtava vršnjačkog nasilja kod učenika s teškoćama mnogo veći i iznosi 30 do 60%. U istraživanju je sudjelovalo 20 djece i mladih u dobi od 11 do 23 godine. Rezultati istraživanja su pokazali da su djeca iskazivala postojanost fizičkog nasilja poput toga da druga djeca znaju dijete u kolicima toliko jako tresti dok dijete ne ispadne iz tih kolica, navode i postojanost verbalnog nasilja poput omalovažavanja, vrijeđanja, te relacijsko nasilje koje se očitava izdvajanjem od većinske grupe. Jedan od sudionika istraživanja je naveo i seksualno uznemiravanje (drugi učenici su ga dirali po intimnim dijelovima, a dječak se nije mogao obraniti zbog višestrukih teškoća u razvoju). Na doživljeno nasilje sudionici su reagirali sa strahom, te tugom ili plačem te bespomoćnošću (Bilić i Balog, 2019.).

Istraživanje Fridh i sur. (2017.) na uzorku švedskih učenika dobilo je rezultate kako je 7,4% učenika te 7,3% učenica s invaliditetom doživjelo tradicionalne oblike zlostavljanja u odnosu na 3,4% učenika, odnosno 3,2% učenica bez invaliditeta. Još veća razlika je vidljiva kod elektroničkog nasilja kojeg je doživjelo 20% učenika i 28,2% učenica s invaliditetom naspram 11,8% učenika i 18,1% učenica bez invaliditeta. Upravo područje elektroničkog nasilja predstavlja bitan aspekt nasilja kada su u pitanju učenici. Literatura pokazuje kako je ovaj oblik nasilja među najraširenijim oblicima, a ovo istraživanje naglašava veću viktimizaciju učenika s invaliditetom.

U skladu s time su i rezultati istraživanja Fuxman i sur. (2019.) koje je utvrdilo kako je 30% učenika s invaliditetom u srednjima školama na području Bostona doživjelo elektroničko nasilje u posljednjih godinu dana naspram 20% učenika bez invaliditeta. Rezultati pokazuju kako učenici s invaliditetom koji su žrtve elektroničkog nasilja suicidalniji (38% učenika s invaliditetom naspram 23% učenika bez invaliditeta) te depresivniji (45% učenika s invaliditetom naspram 31% učenika bez invaliditeta).

Dansko istraživanje, Elklit i sur. (2023.), koje koristi upravo termin djece s invaliditetom, predstavlja kohortno istraživanje na velikom uzorku od 57 031 djetetom rođenim između 1994. i 2002. godine koji su boravili u Danskoj do 18. godine života. Nadalje, u uzorak su ušli samo prvi slučajevi nasilja iz službenog registra djece u dobi od 7 do 18 godina. Ukupno je 2,25% djece u uzorku doživjelo fizičko nasilje. Zabrinjavajući podatak je kako je unutar ukupne populacije populacija djece s invaliditetom prezastupljena, kao i dječaci i etničke manjine. Daljnjom statističkom analizom utvrđeno je da su djeca s ADHD-om, ozljedama mozga, teškoćama govorno-glasovne komunikacije te fizičkim invaliditetom u povećanom riziku od doživljavanja fizičkog nasilja. Kao rizični faktori za nastanak nasilja navode se nezaposlenost roditelja (kao poseban bitan faktor), smještaj djeteta izvan obitelji, povijest nasilja kod roditelja (i kao počinitelja i kao žrtava) te raspad obitelji. Autori dodatno naglašavaju, iako je izvor podataka točan i pouzdan, kako se neprijavljaju svi slučajevi nasilja zbog manjka znanja i mogućnosti da se isto prijavi te straha od stigmatizacije, kao i činjenicu da se radi o djeci koja često nisu u mogućnosti prijaviti samo nasilje, ali i činjenicu, budući da se radi o policijskim izvješćima, da svi slučajevi nasilja nisu smatrani dovoljno ozbiljnima da rezultiraju policijskim izvješćem. Zbog ovih okolnosti, stvarne brojke o nasilju su vjerojatno veće od 2,25%.

4. Strukturalno nasilje nad osobama s invaliditetom

Graeber (2012., prema Rice i Sigurjónsdóttir, 2018.) navodi kako je strukturalno nasilje svaki institucionalni dogovor ili postupak koji svojim redovnim funkcioniranjem nanosi fizičku ili psihološku štetu dijelu stanovništva ili ograničava njihove slobode.

Galtung (1969., prema Indar i sur., 2023.) definira šest vrsta strukturalnog nasilja:

1. linearno rangiranje koje uspostavlja jasnu hijerarhiju s nekim akterima na višim pozicijama koji zbog toga imaju mogućnost vršiti nasilje
2. aciklički obrazac interakcije, koji omogućuje utjelovljenje nasilja, ograničavanjem recipročne interakcije između aktera različitih rangova. Odnosi između pojedinaca ostaju linearni i jednosmjerni pri čemu oni višeg ranga dominiraju
3. korelacija između ranga i središnjeg položaja koja dopuštajući onima s najvišim rangovima stavljanje sebe u središte sustava i tako imaju neprimjeren utjecaj na njegovu promjenu monopolizirajući pristup svojim resursima, moći i sposobnosti donošenja odluka
4. podudarnost između sustava ili usklađenost između različitih sustava (npr. političkih, društvenih, ekonomskih) na takav način da jačaju međusobne prakse, hijerarhije i raspodjele moći u korist viših rangova
5. podudarnost između rangova, ili zajedničke ideologije među akterima istog ranga, te sličnosti omogućuju im da ojačaju svoje pozicije i potisnu izazove iz različitih redova zabrinutih zbog ugnjetavanja
6. visoka povezanost između razina ili ideja prema kojoj je nasilje unutar sustava međusobno povezano, pri čemu je nasilje na najnižim razinama uvijek povezano s nasiljem na najvišim razinama.

Iako se na prvu ova tipologija čini apstraktnom i kao izrazito očitim oblikom nasilja, u praksi je strukturalno nasilje nešto suptilnije i često se ne doživljava ili se doživljava kao „obična“ nepravda. Strukturalno nasilje predstavlja različita ustaljena pravila ponašanja koja određenu skupinu stavljaju u nepovoljniji položaj u odnosu na drugu. Takva pravila su često i ozakonjena.

Indar i sur. (2023.) navode primjer strukturalnog nasilja nad osobama s invaliditetom u sustava školstva. Tako navode da je 9% učenika s invaliditetom u SAD-u suspendirano tijekom školske godine 2017./2018. u odnosu na 4% učenika bez invaliditeta te pokazuje

nedosljednosti u kažnjavanju koje rezultiraju s više kazni za učenike s invaliditetom. Leutar i sur. (2011.) u svojem istraživanju o socijalnom položaju osoba s invaliditetom kao jedan od oblika nasilja na temelju odgovara ispitanika izdvaja se upravo strukturalno nasilje koje se očituje kroz diskriminaciju pri zapošljavanju te neosjetljivost na potrebe osoba s invaliditetom. Istraživanje pokazuje kako najviše strukturalnog nasilja percipiraju slijepe osobe. Ispitanici kao konkretne primjere navode visok stupanj kršenja prava osoba s invaliditetom u zdravstvenim ustanovama, degradaciju radnih sposobnosti jedne ispitanice na osnovi njezina invaliditeta te diskriminaciju organa vlasti koji ne vode računa o potrebama osoba s invaliditetom. Kao dodatno područje strukturalnog nasilja izdvaja se neprofesionalnost stručnog osoblja u različitim ustanovama i institucijama. Zakon o suzbijanju diskriminacije (NN 85/2008., 112/2012., čl. 4, st. 2) navodi kako se diskriminacijom smatra i propustom da se osobama s invaliditetom omogući sudjelovanje u javnom i društvenom životu, pristup radnom mjestu i odgovarajući uvjeti rada prilagodbom infrastrukture i prostora, korištenjem opreme i na drugi način koji nije nerazmjerni teret za onoga tko je to dužan omogućiti.

Upravo spomenuti 4. članak Zakona o suzbijanju diskriminacije govori o važnom obliku strukturalnog nasilja nad osobama s invaliditetom. Naime, upravo nemogućnost participiranja zbog neprilagođene infrastrukture je jedan od češćih oblika diskriminacije i posljedično strukturalnog nasilja. Iako postoji zakonska odredba osiguranja pristupa osoba s invaliditetom nizu građevina javne i poslovne namjene, u praksi se ta odredba ne poštuje. Šogorić i sur. (2018.) navode problem nepristupačnosti zdravstvenog sustava osobama s invaliditetom kroz neprilagođene prilaze u ustanove te zastarjelu medicinsku opremu koja onemogućava izvođenje medicinskih pregleda. Problemi su prisutni i kod drugih ustanova pa se tako izdvajaju problemi i Područnih ureda Hrvatskog zavoda za socijalni rad u gradu Zagrebu od kojih velika većina nema osiguran pristup osobama s invaliditetom. Korisnici u takvim Područnim uredima ne rijetko bivaju saslušani ispred Ureda na javnoj površini što je ne samo degradirajuće, već krši i etička načela poput povjerljivosti koja ne može biti zagarantirana u takvom slučaju. Prema podacima Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom iz 2023. Hrvatski zavod za socijalni rad navodi kako od 126 prostora u kojima djeluje, njih 31 nema prilagođen pristup osobama s invaliditetom, a njih 56 nema sanitarni čvor za osobe s invaliditetom. Krištofić i Lulić Drenjak (2023.) su analizirale prilagođenost pješačkih prijelaza i otoka u centru grada Rijeke pri čemu su utvrdili da su od ukupno 54 prijelaza svega 2 u potpunosti prilagođena osobama s invaliditetom, 29 ih je djelomično prilagođeno, a čak 23 u potpunosti

neprilagođena. Prema Izvješću o radu Pravobranitelja za osobe s invaliditetom iz 2023. godine najviše pritužbi na diskriminaciju je vezano upravo uz pristup dobrima i uslugama.

Dodatno područje strukturalnog nasilja odnosi se na diskriminaciju na tržištu rada. Različite zakonske norme predviđaju zapošljavanje osoba s invaliditetom pa tako Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom u članku 8. (NN 157/2013., 152/2014., 39/2018., 32/2020.) navodi kako poslodavci s više od 20 zaposlenih moraju zapošljavati osobe s invaliditetom. U protivnom, plaćaju naknadu. Tijela javne uprave su dužna osigurati prednosti pri zapošljavanju. Iako je praksa plaćanja naknada u slučaju ne ispunjenja obveza pozitivna, ona omogućuje poslodavcima da ne zapošljavaju osobe s invaliditetom. Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom (2023.) upozorava upravo na ovaj problem kod zapošljavanja u tijelima javne i državne službe. Iako postoji obveza davanja prednosti osobama s invaliditetom, ona je podložna interpretaciji poslodavca te same osobe s invaliditetom često navode kako ih se tijekom intervjua obeshrabruje i govori kako se ne bi uklopili, kako se poslodavci fokusiraju samo na invaliditet, a ne na sposobnosti osobe. Upravo intervjui predstavljaju područje diskriminacije s obzirom da sam postupak te vrednovanje nisu zakonom propisani te su dostupni samo podaci o broju ostvarenih bodova bez pojašnjenja istih, a na što se osobe s invaliditetom često žale kako su bili procijenjeni lošijim kandidatima upravo na osnovi invaliditeta. Mogućnost manipulacije natječajnim postupkom na ovakav način predstavlja upravo strukturalno nasilje.

Veliki problem u području strukturalnog nasilja je u tome što različite institucije (u kojima se provodi nasilje) i različiti instituti poput kvotnog zapošljavanja i osiguravanja pristupačnosti ne ispunjavaju svoju funkciju. Norme, iako su u teoriji dobre, zbog nekonzistentne provedbe pravila i manjka sankcija dovode do visoke stope diskriminacije osoba s invaliditetom upravo u područjima gdje bi ona trebala biti spriječena.

5. Zaključak

Rezultati istraživanja govore o iznimno visokim prevalencijama nasilja nad svim skupinama invaliditeta. Nezahvalno je govoriti o tome koje su skupine osoba s invaliditet najviše pogođene, posebice s obzir na svakako nedovoljan broj istraživanja u radu, no općeniti zaključci su o većoj prevalenciji nasilja u svim skupinama osoba s invaliditetom u odnosu na populaciju bez invaliditeta, visoka prevalencija nasilja nad ženama te visok udio nasilja nad djecom s invaliditetom unutar istraživanja koja su uključila djecu u uzorak. Djeca zaslužuju posebnu pozornost zbog postojanja viših prevalencija unutar sustava obrazovanja te unutar

obitelji čime se znatno povećava šansa za doživljavanjem nasilja u djetetu bitnim sustavima. Nasilje unutar tih sustava može značajno negativno utjecati na djetetov razvoj. Premda su žene općenito u većem riziku od viktimizacije, neka istraživanja pokazuju, kada se u obzir uzme više faktora koji se analiziraju s podacima o prevalenciji, kako su zapravo muškarci u većem riziku. U literaturi se često problematika nasilja nad osobama s invaliditetom obrađuje u sklopu obiteljskog nasilja te u uzorak ne uključuje muškarce. Svakako je potreban veći broj istraživanja koja uključuju muškarce kako bi se dobila jasnija slika o ovom fenomenu.

Nadalje, iskustva o nasilju nad pojedinim skupinama, pokazuju kako se invaliditet koristi kako bi se naudilo osobi te da su oblici nasilja usmjereni na one oblike od kojih se žrtva ne može obraniti čime se žrtve dodatno ponižava. Istraživanja su potvrdila teorijske postavke o članovima obitelji, intimnim partnerima i bliskim osobama kao učestalim počiniteljima nasilja što je posebno zabrinjavajuće s obzirom na bitnu ulogu tih osoba u životima osobama s invaliditetom. Velik problem uključivanju i izjednačavanju mogućnosti predstavlja strukturalno nasilje koji je iznimno prisutno u hrvatskom društvu te zbog čije posljedice uvelike diskriminiraju osobe s invaliditetom. U radovima na hrvatskom jeziku vidljivo je kako se dosta piše o problematici pristupačnosti usluga te prostora osobama s invaliditetom, diskriminaciji te nepravdama koje doživljaju, kako u znanstveno-stručnoj literaturi, tako i u medijima. Posljednjih godina je prisutan velik broj završnih i diplomskih radova na ovu temu što je svakako pozitivno. Rješavanje ovih problema od strane javnih vlasti može služiti kao pozitivan primjer čitavoj zajednici te pomaknuti svijest o nasilju koje osobe s invaliditetom svakodnevno doživljavaju. Međutim, u području direktnog nasilja nad osobama s invaliditetom, vidljiv je manjak radova i rasprave u bitnim krugovima društva. O problemu nasilja najviše govore udruge civilnog društva te Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom. Pozitivna stvar je i uključivanje zanemarivanja potreba osoba s invaliditetom kao oblika obiteljskog nasilja u Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. Ovime se jasno daje do znanja kako nasilje prema njima poprima drugačije i perfidnije oblike te kako nisu neprepoznati u očima zakonodavca. No uz sve ovo, potrebno je još niz radova, stručnih skupova i pozornosti u medijima kako bi se javnost i donositelji odluka senzibilizirati na problem te donijeli odluke kojima će se uspješno raditi na prevenciji nasilja nad osobama s invaliditetom te posebice strukturalnog nasilja na koje se može utjecati izravnim mjerama.

Popis slika

Slika 2.1. *Kotač kontrole i moći kod zlostavljanja osobama s invaliditetom* (Fitzsimons, 2009.)

LITERATURA

1. Admire, A. i Ramirez, B. (2021.). Violence and disability: Experiences and perceptions of victimization among deaf people. *Journal of interpersonal violence*, 36(1-2), 1-25.
2. Ajduković, M., Patrčević, S. i Ernečić, M. (2016.). Izazovi obiteljske medijacije u slučajevima nasilja u partnerskim odnosima. *Ljetopis socijalnog rada*, 23 (3), 381-411.
3. Anderson, M. L. i Leigh, I. W. (2011.). Intimate Partner Violence Against Deaf Female College Students. *Violence Against Women*, 17(7), 822–834.
4. Bilić, V. i Balog, M. (2019.). Percepcija vršnjačkog nasilja nad djecom s teškoćama u realnom i virtualnom svijetu. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 160(3-4), 339-363.
5. Bowen, E. i Swift, C. (2019.). The prevalence and correlates of partner violence used and experienced by adults with intellectual disabilities: A systematic review and call to action. *Trauma, Violence, & Abuse*, 20(5), 693-705.
6. Brunes, A. i Heir, T. (2018.). Sexual assaults in individuals with visual impairment: a cross-sectional study of a Norwegian sample. *BMJ open*, 8(6), 1-7.
7. Brunes, A., Nielsen, M. B. i Heir, T. (2018.). Bullying among people with visual impairment: prevalence, associated factors and relationship to self-efficacy and life satisfaction. *World journal of psychiatry*, 8(1), 43.
8. Buljevac, M. i Knežević, M. (2013.). Uočljivost tjelesnog oštećenja osoba s invaliditetom u socijalnim interakcijama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49 (2), 129-138.
9. Coles, N., Stokes, N., Retter, E., Manning, F., Curno, O. i Awoonor-Gordon, G. (2022.). The Unseen: Blind and partially sighted people's experiences of domestic abuse. SafeLives i Vision Foundation. Posjećeno 5.7. na mrežnoj stranici: <https://safelives.org.uk/research-policy-library/the-unseen/>

10. Crowe, T. V. (2021.). Intimate partner violence in the deaf community. *JADARA*, 46(3), 4.
11. Curtiss, S. L. i Kammes, R. (2020.). Understanding the risk of sexual abuse for adults with intellectual and developmental disabilities from an ecological framework. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 17(1), 13-20.
12. Da Silva, M. T., Fontoura, A. V. B., Pires, A. N. G., Carvalheira, A. P. P., Hino, P., Okuno, M. F. P., ... i Fernandes, H. (2024.). Interpersonal violence against people with intellectual disabilities in São Paulo, Brazil: characteristics of victims, perpetrators and referrals. *BMC public health*, 24.
13. Dammeyer, J. i Chapman, M. (2018.). A national survey on violence and discrimination among people with disabilities. *BMC public health*, 18, 1-9.
14. Desmarais, S. L., Van Dorn, R. A., Johnson, K. L., Grimm, K. J., Douglas, K. S. i Swartz, M. S. (2014.). Community violence perpetration and victimization among adults with mental illnesses. *American journal of public health*, 104(12), 2342-2349.
15. Elklit, A., Murphy, S., Skovgaard, C. i Lausten, M. (2023.). Physical violence against children with disabilities: A Danish national birth cohort prospective study. *European journal of psychotraumatology*, 14(1), 1-10.
16. Eret, L. (2012.). Odgoj i manipulacija: razmatranje kroz razvojnu teoriju ekoloških sustava. *Metodički ogledi*, 19 (1), 143-161.
17. Fitzsimons, N. (2009.). *Combating Violence & Abuse of People with Disabilities: A call to action*. Paul H. Brooks Publishing Co.
18. Fogden, B. C., Thomas, S. D., Daffern, M. i Ogloff, J. R. (2016.). Crime and victimisation in people with intellectual disability: a case linkage study. *BMC psychiatry*, 16, 1-9.
19. Foster, K., & Sandel, M. (2010.). Abuse of women with disabilities: Toward an empowerment perspective. *Sexuality and Disability*, 28, 177-186.
20. Fridh, M., Köhler, M., Modén, B., Lindström, M. i Rosvall, M. (2017.). Subjective health complaints and exposure to peer victimization among disabled and non-

disabled adolescents: A population-based study in Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, 46(2), 262–271.

21. Fuxman, S., Kessel Schneider, S. i Heyman, M. (2019.). The Ruderman White Paper on Social Media Cyberbullying and Mental Health: A Comparison of Adolescents With and Without Disabilities. Ruderman Family Foundation.
22. Gür, K. i Albayrak, S. (2017.). Exposure to violence of secondary school children with visual impairment. *Journal of interpersonal violence*, 32(15), 2257-2274.
23. Horwood, J., Waylen, A., Herrick, D., Williams, C. i Wolke, D. (2005.). Common visual defects and peer victimization in children. *Investigative Ophthalmology & Visual Science*, 46(4), 1177-1181.
24. Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Izvješće o osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj – 2023. Posjećeno 10.7.2024. na mrežnoj stranici: <https://www.hzjz.hr/periodicne-publikacije/izvjesce-o-osobama-s-invaliditetom-u-republici-hrvatskoj-2023-g/>
25. Hughes, K., Bellis, M. A., Jones, L., Wood, S., Bates, G., Eckley, L., ... i Officer, A. (2012.). Prevalence and risk of violence against adults with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *The Lancet*, 379(9826), 1621-1629.
26. Indar, G. K., Barrow, C. S. i Whitaker, W. E. (2023.). A Convergence of Violence: Structural Violence Experiences of K–12, Black, Disabled Males across Multiple Systems. *Laws*, 12(5), 80.
27. Josipović, A.M., Najman Hižman, E. i Leutar, Z. (2008.). Nasilje nad osobama s intelektualnim teškoćama. *Nova prisutnost*, VI (3), 353-371.
28. Khalifeh, H., Moran, P., Borschmann, R., Dean, K., Hart, C., Hogg, J., ... i Howard, L. M. (2015.). *Domestic and sexual violence against patients with severe mental illness. Psychological medicine*, 45(4), 875-886.
29. Krištofić, E. i Lulić Drenjak, J. (2023.). Prilagođenost pješačkih prijelaza i otoka u centru grada Rijeke. *ERS: EDUKACIJA REKREACIJA SPORT*, 32(45.), 31-35.

30. Leutar, Z., Buljevac, M. i Milić Babić, M. (2011.). Socijalni položaj osoba s invaliditetom u Hrvatskoj. *Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti Republike Hrvatske*. Zagreb.
31. Lin, J. D., Lin, L. P., Lin, P. Y., Wu, J. L. i Kuo, F. Y. (2010.). Domestic violence against people with disabilities: prevalence and trend analyses. *Research in developmental disabilities*, 31(6), 1264-1268.
32. Lovell, A. M., Cook, J. i Velpy, L. (2008.). Violence towards people with severe mental disorders: a review of the literature and of related concepts. *Revue d'epidemiologie et de sante publique*, 56(3), 197-207.
33. Malihi, Z. A., Fanslow, J. L., Hashemi, L., Gulliver, P. J. i McIntosh, T. K. (2021.). Prevalence of nonpartner physical and sexual violence against people with disabilities. *American journal of preventive medicine*, 61(3), 329-337.
34. Marinić, M. (2020.). The Correlation of Discrimination and Violence with Life Satisfaction, Happiness and Personal Well-being among Persons with Physical and Sensory Disabilities. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 18(3), 561-574.
35. Milberger, S., Israel, N., LeRoy, B., Martin, A., Potter, L. i Patchak-Schuster, P. (2003.). Violence against women with physical disabilities. *Violence and victims*, 18(5), 581.
36. Milić Babić, M. (2009.). Nasilje i osobe s invaliditetom. *Ljetopis socijalnog rada*, 16 (3), 595-614.
37. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih. ŠeR - Školski e-Rudnik. Posjećeno 29.7.2024. na mrežnoj stranici: [Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih - ŠeR - Školski e-Rudnik \(Vol. 2\) \(gov.hr\)](#)
38. Miró, F. (2014.). Routine activity theory. *The encyclopedia of theoretical criminology*, 1-7.
39. Nižić, M., Buljevac, M. i Leutar, Z. (2022.). Perspektiva djece o vršnjacima s intelektualnim teškoćama u školi. *Dijete u fokusu—multidisciplinarni pristup*, 75-92.

40. Poredoš Lavor, D. i Bosnić, M. (2013.). Nasilje nad slijepim i slabovidnim osobama. *Policija i sigurnost*, 22(4/2013), 471-478.
41. Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju. *Narodne novine*, br. 24/2015.
42. Pravobranitelj za osobe s invaliditetom (2023.). Izvješće o radu pravobranitelja za osobe sa invaliditetom za 2023. Posjećeno 16.7.2024. na mrežnoj stranici: <https://posi.hr/izvjesca-o-radu/#>
43. Rice, J. G. i Sigurjónsdóttir, H. B. (2018.). " Evidence" of neglect as a form of structural violence: parents with intellectual disabilities and custody deprivation. *Social inclusion*, 6(2), 66-73.
44. Sobsey, D. i Calder, P. (1999.). Violence against people with disabilities: A conceptual analysis. *Unpublished manuscript. Washington, DC: National Research Council.*
45. Soleimani-Sefat, E., Rostami, M., Amani, S. i Movallali, G. (2016.). The needs and problems of students with visual impairment. *Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 2(2), 8-16.
46. Strand, M., Benzein, E. i Saveman, B. I. (2004.). Violence in the care of adult persons with intellectual disabilities. *Journal of clinical nursing*, 13(4), 506-514.
47. Sušac, N., Ajduković, M. i Rimac, I. (2016.). Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji. *Psihologijske teme*, 25(2), 197-221.
48. Šesto, K., Buljevac, M. i Leutar, Z. (2015.). Iskustva stručnjaka o nasilju nad osobama s invaliditetom. *Socijalna psihijatrija*, 43(2), 0-66.
49. Šogorić, S., Sanković, M., Štefančić, V. i Vitale, K. (2018.). Osobe s invaliditetom–test pristupačnosti sustava zdravstva. *Acta Medica Croatica: Časopis Akademije Medicinskih Znanosti Hrvatske*, 72(2), 199-204.
50. Thiara, R. K., Hague, G. i Mullender, A. (2011.). Losing out on both counts: disabled women and domestic violence. *Disability & Society*, 26(6), 757-771.
51. Uredba o metodologijama vještačenja. *Narodne novine*, br. 96/2023.

52. Vuljanić, A. i Stavljenić-Rukavina, A. (2022.). Pristupačnost usluge javnog zdravstva osobama s invaliditetom. *Zbornik sveučilišta Libertas*, 7(7), 7-18.
53. Willott, S., Badger, W. i Evans, V. (2020.). People with an intellectual disability: under-reporting sexual violence. *The Journal of Adult Protection*, 22(2), 75-86.
54. World Health Organization (2011.). World report on disability. Posjećeno 6.7.2024. na mrežnoj stranici: <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability>
55. Zakon o Registru osoba s invaliditetom. *Narodne novine*, br. 63/2022.
56. Zakon o suzbijanju diskriminacije. *Narodne novine*, br. 85/2008.
57. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom. *Narodne novine*, br. 157/2013, 152/2014, 39/2018, 32/2020.
58. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. *Narodne novine*, br. 70/2017, 126/2019, 84/2021, 114/2022, 36/2024.